

ПРИСУТНІСТЬ РОСІЙСЬКИХ ПВК В АФРИЦІ ЯК РЕГІОНАЛЬНА І СВІТОВА ЗАГРОЗА

В. Р. Іжаківський, І. Г. Паніна

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей російської присутності в Африці в контексті ризиків регіональної і глобальній безпеці. Автором проаналізовано матеріали ЗМІ, статистичні звіти, журналістські розслідування й інші джерела, що дало змогу узагальнити інформацію щодо діяльності приватних військових компаній на Африканському континенті. Зроблено огляд розвитку співпраці Росії з африканськими країнами та оцінку ризику переростання окреслених загроз із регіональних у світову кризу.

Ключові слова: приватні військові компанії, ПВК, «група Вагнера», перевороти, воєнні злочини, Африка, Росія.

Вступ. Із 2013 року Росія активно розширює свою присутність на Африканському континенті. Москва має значний економічний, політичний та військовий вплив, який в умовах повномасштабного вторгнення на територію України є для неї життєво необхідним. Завдяки постійному втручанню у внутрішні справи держав континенту й наданню їм підтримки вона отримує прибічників під час голосування за певні резолюції ООН. Росія створює імідж борця за право незахідних держав самим вирішувати свою долю в новому, на її глибоке переконання, багатополярному світі, де західна гегемонія закінчилась [1].

Питання неокolonіалізму та ролі провідних держав світу в процесах, що відбуваються в Африці, є предметом широкої дискусії. Іноземні дослідники, як-от В. Гумеде, Т. Л. Дейч, Р. Каплан, С. Ксав'єр аналізують вплив ЄС, США, КНР, Індії на держави Африки й особливості взаємозалежності між ними, проте основна увага науковців зосереджена на аспектах, пов'язаних зі слабкістю африканських держав, причинах перманентної кризи на континенті, розбудові миру та повоєнному відновленні.

З іншого боку, саме Росія стала тим актором, який унеможлиблює нормалізацію ситуації в Африці. На особливу увагу заслуговує діяльність численних російських найманців у військових кампаніях і воєнних переворотах у Центральній, Східній і Західній Африці. Ця тематика здебільшого постає на шпальтах закордонних і вітчизняних видань, але не у фахових наукових журналах, саме тому метою цієї статті є спроба окреслити особливості російської присутності в Африці, проаналізувати й узагальнити інформацію щодо діяльності приватних військових компаній (далі – ПВК) в контексті ризиків регіональної і глобальній безпеці. Автор статті намагався продемонструвати, наскільки серйозною регіональною проблемою є присутність російських ПВК для Африки та як вона може перерости у глобальну без належної реакції з боку світової спільноти.

Основна частина. Африканський регіон впевнено можна назвати континентом нестабільності. Другий за розміром материк у світі з величезною кількістю ресурсів, Африка давно є ареною боротьби між різними силами за контроль над цим материком. Це різноманітні корисні копалини, якими Африка і її населення, що постійно зростає, забезпечені в достатку. Населення континенту є дуже строкатим лінгвістично, етнічно та релігійно, що створює постійний ризик сепаратизму та тероризму. У багатьох країнах Африки разом співіснує багато народів із різними мовами та релігією, і це ускладнює процес створення єдиної держави із домінуючою титульною нацією. Так, у Субсахарській Африці одночасно можуть співіснувати представники більше ста народів, християнства, ісламу та племінних вірувань. Відсутність домінантної релігії, поєднання ісламу, християнства і місцевих культів є тим фактором, який дезінтегрує та значно ускладнює політичний діалог.

Сучасні кордони держав Африки є колоніальним спадком: колишні метрополії не надто переймалися через етнічний та релігійний склад колоній, а лише забезпечували собі доступ до важливих ресурсів і шляхів транспортного перевезення. Під час холодної війни США та СРСР також вели боротьбу за континенти, підтримуючи різних диктаторів, які їм симпатизували. Це протистояння почалося під час деколонізації, коли африканські народи почали створювати власні інститути державного управління. Через відсутність досвіду державотворення до влади часто

приходили диктатори та воєнна хунта, а їх активно підтримували США та СРСР в обмін на підтримку цією державою західного чи комуністичного блоку.

Наслідком такої політики стало те, що Африка перетворилася на надзвичайно конфліктний регіон. Наприклад, у Демократичній Республіці Конго та Нігерії проживають приблизно 200 народів, які важко співіснують. Ми були спостерігачами Великої африканської війни, причинами якої також були етнічна та релігійна строкатість населення. Сьогодні в Африці діє безліч сепаратистських і радикальних терористичних. Серед лідерів багатьох африканських країн виникає потреба в інструменті, що допоможе їм посилити свою владу, знищити усіх повстанців і централізувати державне управління. Знову зростає інтерес у провідних міжнародних акторів до Африки. Китай, РФ, Індія та Арабські держави, оцінюючи ситуацію на континенті, активно пропонують безпекові послуги лідерам африканських країн.

Присутність російських військових на континенті є проявом так званої « нової бійки за Африку » (англ. *Scramble for Africa*), про що пишуть світові ЗМІ та експерти [2, с. 402]. На перший погляд здавалося, що тривалий час Росія утримувалася від такого суперництва, проте сьогодні ситуація на Африканському континенті виглядає загрозливо: демократія і ліберальні цінності сприймаються як виклик африканській державності, тому багато країн підтримують Росію у її «боротьбі з імперіалістичним Заходом».

На голосуваннях в ООН чимало африканських країн утримуються від прийняття резолюцій щодо засудження РФ за агресію проти України, офіційні представники та лідери цих країн виступають ініціаторами мирних перемовин між Києвом та Москвою. І така ситуація не є дивною, адже за поширенням військового впливу одразу йде економічний та політичний. Активно проводиться пропагандистська робота із дискредитації Заходу та створення іміджу «спасителя пригнічених націй» для РФ. За свої послуги офіційні особи в Москві отримують значну частку активів великих гірничодобувних компаній, які займаються видобутком цінних корисних копалин. На думку Е. Банго, найголовнішою проблемою є слабка реакція світової спільноти на те, що відбувається в Африці [3]. Введення санкцій більше не є дієвим засобом стримування експансії Москви в Африку, адже вона пристосовується.

Активним інструментом Росії для посилення її впливу на континенті стало залучення великої кількості приватних військових компаній у регіональні конфлікти. Загальною проблемою для усіх держав Африки є боротьба з тероризмом і сепаратизмом, і особливо актуальною вона стала після згортання операції збройних сил Франції «Opération Serval» із боротьби з радикальним ісламізмом у Центрально-Західній Африці. Саме тоді російські ПВК почали активно співпрацювати з диктаторськими хунтами, пропонуючи свої послуги у придушенні терористів або сепаратистів [4]. Також було помічено багато слідів того, що представники ПВК активно залучаються у державні перевороти в Африканських країнах. Останнім прикладом став Нігер, де 26–27 липня до влади прийшла «Національна рада з охорони Батьківщини», яка одразу ж почала активно співпрацювати як з російським урядом, так і з російськими ПВК [5].

Найвідоміша ПВК, яка активно працює в Кенії, ЦАР, Малі, Буркіна-Фасо, Мадагаскарі, а віднедавна і в Нігері, – «група Вагнера» [6]. Її робота активно висвітлювалась у багатьох західних медіа, ЗМІ опозиційних африканських сил і на російських ресурсах. Підтримка самопроголошеного фельдмаршала Лівійської національної армії Халіфи Хафтара створила для РФ «плацдарм» для поширення свого впливу в Африку.

Перші російські найманці з'явилися в регіоні на початку 2017 року, коли Лівійська національна армія (далі – ЛНА) уклала з російською військовою компанією «РСБ-Груп» контракт на розмінування в портовому комплексі Бенгазі, другому за величиною місті країни [7]. Група Вагнера вперше з'явилася в травні 2018 року під час наступу Лівійської національної армії на місто Дерна як останній оплот ісламістських ополченців та Ісламської держави на сході Лівії, очолюваного Лівійською національною армією. У березні 2019 року лідер ЛНА зустрівся з міністром оборони РФ Сергієм Шойгу та керівником приватної військової компанії «Вагнера» для уточнення детального переправлення сил ПВК до Лівії [7]. Під час вирішального наступу ЛНА на Триполі члени ПВК «Вагнера» активно були задіяні як у бойових діях, так і в якості радників. Однак перебіг боїв за столицю Лівії переломили турецькі ударні безпілотники, які завдали важких втрат бойовикам. Після оголошення лідером ЛНА вирішального наступу на

Триполі Туреччина направила в Лівію великі сили, завдяки яким ЛНА та «Вагнер» були розбиті. Після поразки їх основним завданням стало зупинити просування турецьких сил та сил Уряду національної згоди на Схід [7].

У Судані все починалось лише зі 100 осіб, які займалися тренуванням армії. Далі їх кількість зросла до 500 осіб, а коли в 2019 році Судан сколихнули масові протести, бойовики «групи Вагнера» були задіяні для їх придушення. Потім, у 2021–2022 роках, ПВК «Вагнер», за словами Рамані, зміцнила зв'язки з Силами швидкої підтримки, які зараз воюють із регулярною армією і генералом аль-Бурханом [8]. Проблема полягала в тому, що Пригожина цікавили золоті копальні, якими заволодів командувач Сил швидкої підтримки генерал Мохамед Хамдан Дагало, також відомий як Хеметі. Проте після невдалого заколоту та смерті Пригожина «Вагнер» залишається нейтральним та укладає нові контракти зі співробітництва з урядом [8].

Центрально-Африканська Республіка була вкинута в глибокий хаос у 2013 році, коли тодішній президент Франсуа Бозізе був скинутий повстанням, що спричинило черговий раунд бойових дій між розрізненими збройними угрупованнями, які контролюють значні ділянки території. Президент ЦАР Фостен-Аршанж Туадера, обраний у 2016 та 2020 роках, звернувся до Росії за допомогою в боротьбі з повстанськими угрупованнями. РФ посилила свій вплив, спочатку туди відправляючи своїх інструкторів, але вже невдовзі в ЦАР опинилося 1 500 найманців та інструкторів. Багато з них воюють пліч-о-пліч із армією проти повстанців. Вплив Москви в ЦАР є настільки великим, що в місцевих школах навіть викладають російську мову. Саме в цій країні активно просувається лозунг «Росія – наш брат, який захищає та звільняє від західного колоніалізму» [9]. На території ЦАР функціонує безліч пропагандистських телеканалів і холдингів, які співпрацюють із російськими джерелами масової інформації.

У Малі протягом понад 10 років ведеться боротьба з ісламістами, які захопили північ країни. Ситуація дійшла до критичного стану, що навіть були задіяні сили Франції та ООН, проте після державних переворотів 2020 року французькі війська залишили Малі. Перед новим диктатором постало питання допомоги у боротьбі з ісламістами. Так, у 2021 році Малі почала переговори з ПВК «Вагнера» про початок співпраці в оборонній та безпековій сфері. Перша база «вагнерівців» з'явилася у столиці Бамако в районі аеропорту. Її почали зводити ще в листопаді 2021 року, а до кінця вересня 2022 року на ній уже розміщувалися різні будівлі та бараки. На базі в аеропорту Севаре, що неподалік міста Мопті, нещодавно було помічено безпілотники «Байрактар», які були закуплені урядом Малі у Туреччини, що доводить таке: росіяни мають прямий доступ до зброї армії Малі [10]. Представників «Вагнера» було неодноразово звинувачено у скоєнні воєнних злочинів проти місцевого населення. Такі свідчення дають нам уявлення про те, як працює ПВК і якими методами вона досягала своїх цілей в африканських країнах [11].

Після заколоту уряди ЦАР та Малі були сильно стурбовані, адже «вагнерівці» є важливим складником боротьби із повстанцями. Під час брифінгу міністр закордонних справ Росії С. Лавров заявив: «...Стосовно ПВК “Вагнер”, які теж там працювали, а також у кількох африканських країнах. Це домовленість між відповідними урядами та цією компанією. Ще два роки тому у вересні 2021 р. на Генеральній Асамблеї ООН Міністр закордонних справ Малі А. Діоп з трибуни Генасамблеї (коли кулуарами ширилися чутки та спекуляції) сказав, що Республіка Малі занепокоєна перспективами гарантування своєї безпеки, рішенням французького уряду згорнути операцію “Бархан” і супутнім рішенням ЄС теж піти з Малі. ...Яка буде доля цих домовленостей між африканськими країнами та ПВК “Вагнер” – вирішувати насамперед урядам відповідних країн. Наскільки вони будуть зацікавлені продовжувати цю форму співпраці для забезпечення безпеки органів влади» [12]. Як бачимо, міністр закордонних справ РФ визнав факт присутності російських ПВК в країнах Африки та запевнив під час короткого брифінгу, що вони діють на підставі «офіційної державної угоди», на основі якої «тренують офіцерів» [27].

Отже, вплив Москви в Африці є дійсно значним, і проаналізувавши найгучніші та значущі операції російських ПВК, зокрема «групи Вагнера», можемо говорити про поступове і планомірне проникнення РФ в Африку. Це несе значні загрози для світової спільноти через доступ до ресурсів африканських країн, їх пряму залежність від Москви та можливість обходити санкції.

Все це є частиною нових неоколоніальних «перегонів» між впливовими міжнародними акторами на світовій арені. Без належної уваги з боку ООН, ЄС та США ми станемо свідками світової кризи, яка розгортатиметься в низці країн Африки з новою силою та спричинить зміни не лише в сусідніх регіонах, а й на світових ринках.

На думку автора статті, поточна ситуація в Африці вже є регіональною загрозою, яка переростає в світову кризу. Зростання впливу РФ в Африці приводить до дестабілізації багатьох країн. Російські ПВК підтримують хунти і диктаторів, лояльних до Кремля, які чинять злочини на території своєї країни для утримання влади. Так зване «спасіння» у вигляді «групи Вагнера» й інших ПВК тільки погіршує ситуацію. Їхні криваві методи відновлення стабільності в регіоні в подальшій перспективі призведуть до ще більшої нестабільності на континенті. Варто зауважити, що будь-яка криза в Африці має болісні наслідки для всього світу. Європа досі не може оговтатися від нескінченних хвиль мігрантів з Африки. Тероризм, який зароджується в африканських країнах, повільно поширюється на інші регіони світу.

Дискусійною є тема залучення ООН до вирішення конфліктів на Африканському континенті. З одного боку, є позитивні приклади встановлення та підтримання миру за її посередництва, саме ця організація регулярно надає гуманітарну допомогу й веде діалог із владою. З іншого боку, низка держав Субсахарської Африки фактично є залежною від цієї допомоги, а миротворчі місії ООН показали свою повну нездатність у врегулюванні конфліктів на середню та довготривалу перспективу в країнах, як-от Малі, ЦАР, Чад, через що зростає попит на різні ПВК. Ситуацією вдало користується не тільки Москва, а й Пекін. Так, політична нестабільність, економічний колапс, гуманітарні проблеми породжують сильну залежність африканських країн від провідних міжнародних акторів. Африка, на думку автора статті, стає жертвою неоколоніалізму. Не слід забувати про те, що Африка є ресурсною базою для Москви, яка наразі веде повномасштабну війну проти України. Африка відіграє у тривалості війни в центрі Європи також значну роль, оскільки вивезені з континенту ресурси у вигляді дорогоцінних металів укріпили золотовалютні резерви й забезпечили Росії відносну фінансову стійкість навіть в умовах санкційної політики. Як зазначає В. Горбулін, світ вступив у фазу гібридних війн, і світовій спільноті (здебільшого Заходу) не слід чекати становлення нового світового порядку: новий світовий порядок вже настав, і це епоха гібридних війн за вплив [13].

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of the Russian presence in Africa in the context of risks to regional and global security. The author analyzed media materials, statistical reports, journalistic investigations and other sources, which allowed to summarize information on the activities of private military campaigns on the African continent. The author reviews the development of Russia's cooperation with African countries and assesses the risk of these threats escalating from regional to global crisis.

Keywords: private military companies, PMCs, Wagner Group, coups, war crimes, Africa, Russia.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Черногор Я., Радь П., Черниш А. Анатомія «ПВК Вагнера»: створення, війна в Україні та шляхи протидії угрупованню. *Українська призма*. 2023. URL: <http://prismua.org/wagner>
2. Регіональні підсистеми міжнародних відносин: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / відп. ред. О. П. Іваницька. Вінниця: ТОВ «Твори», 2018. 444 с.
3. Bango E. U.S. cable: Russian paramilitary group set to get cash infusion from expanded African mine. *Politico*. 01.19.2023. URL: <http://surl.li/lcspe>
4. What are Russian mercenaries doing in West Africa? *BBC News Africa [YouTube]*. 12.05.2023. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Ctyfn1dk_eM
5. Гулевич В. Смена власти в Нигере: французы, на выход?! *Международная жизнь*. 02.08.2023. URL: <https://interaffairs.ru/news/show/41631>
6. Rampe W. What Is Russia's Wagner Group Doing in Africa? *Council on Foreign Relations*. 2023. URL: <https://www.cfr.org/in-brief/what-russias-wagner-group-doing-africa>
7. Kharief A. Wagner in Libya – combat and influence. *Rosa Luxemburg Stiftung*. 2022. URL: <https://rosaluxna.org/publications/wagner-in-libya-combat-and-influence/>
8. Da Waal A. Sudan's Descent Into Chaos. *Foreign Affairs*. 2023. URL: <https://www.foreignaffairs.com/sudan/sudans-descent-chaos>
9. Lister T., Shukla S., Clarissa W. Putin's private army. *CNN*. 2023. URL: <http://surl.li/lcrxz>
10. Турецкие беспилотники Bayraktar обнаружены на военной базе ЧВК Вагнера в Мали. *The Insider*. 07.08.2023. URL: <https://theins.ru/news/264894>

11. One Year of Wagner in Mali. *All Eyes on Wagner*. 2022. URL: <https://alleyesonwagner.org/2022/11/20/one-year-of-wagner-in-mali/>
12. Брифинг министра иностранных дел Российской Федерации. *Министерство иностранных дел Российской Федерации*. 2023. URL: <http://surl.li/mazig>
13. Горбулін В. Світова гібридна війна. Український фронт. Харків: Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 496 с.

УДК 903'1.5»637»(4-11):316.347](091)

СОЦІАЛЬНИЙ СВІТ КАТАКОМБНИХ КУЛЬТУР: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ СЮЖЕТ

В. О. Касьян, Р. О. Литвиненко

Анотація. Вивчення катакомбних культур бронзового віку Східної Європи має вагоме місце у сучасній науці як з погляду індоєвропейської проблематики, так і через цікаві крос-культурні впливи доби середньої бронзи. Спільність племен, щодо походження яких все ще точаться дискусії, має чимало загадок і у соціальній площині. У статті проаналізовано праці авторитетних науковців ХХ століття і сьогодення, які стосуються дослідження соціального стану катакомбних племен.

Ключові слова: Східна Європа, бронзовий вік, катакомбні культури, соціоархеологія, історіографія.

Вступ. Нагромадження археологами великого масиву знахідок, що відбувалося протягом перших десятиріч дослідження пам'яток катакомбної культури, з часом стало набувати нової якості, яка, зокрема, проявлялась у появі узагальнюючих праць з катакомбної проблематики, а згодом і досліджень із соціоархеологічної проблематики. У цій сфері українська археологічна наука досягла чималих результатів, висвітленню яких присвячено запропоновану статтю.

Основна частина. Ще під час розкопок 1901–1903 років у басейні Сіверського Дінця в Ізюмському та Бахмутському повітах археологом В. Городцовим було досліджено й систематизовано масив курганних поховань бронзового віку, які пізніше склали т. зв. «городцовську тріаду». Звичайно, вивченням «скорчених кістяків» почали займатися і до нього, у ХІХ столітті, але саме В. Городцов, натрапивши на велику кількість різночасового археологічного матеріалу, помітив, що поховання різнилися між собою поховальними наборами, формами трупопокладення небіжчиків, а найголовніше – могильними спорудами, за якими й назвали культури. Одні небіжчики були поховані у прямокутних перекритих ямах, звідси походить назва – «ямна культура»; ті небіжчики, які були поховані у так званих катакомбах, стали називатися представниками «катакомбної культури»; інші, які були поховані в ямах з дерев'яними колодами, по-іншому – зрубам, дістали назву «зрубної культури». Дослідник побачив закономірність, що кожна з цих культур наслідує попередню, і відповідно цього запропонував періодизацію бронзового віку, яка поділила його на ранній, середній та пізній етап відповідно. Тоді ж разом з археологом Н. Веселовським вони припустили, що певний спосіб поховання може бути пов'язаний зі статусом померлих [1, 188].

Упродовж наступного століття з різною інтенсивністю дослідження тривали. Радянські та українські науковці домоглися неабияких успіхів у вивченні особливостей функціонування племен доби палеометалів. Була доповнена періодизація В. Городцова, виділені нові, не менш цікаві культури, зроблені відкриття у площині походження, зокрема запропоновані фундаментальні теорії про зв'язок Північного Причорномор'я з походженням індоєвропейців. Незважаючи на позитивну динаміку, фрагментарність джерел вплинула на те, що соціоархеологічна площина нечасто ставала об'єктом досліджень науковців, і особливо це помітно у вивченні катакомбної культури.

Одним зі знаних науковців, який займається вивченням соціального світу катакомбних культур, є С. Пустовалов. У 2005 році вийшла його монографія «Соціальний лад катакомбного суспільства Північного Причорномор'я», десятьма роками пізніше побачила світ його дисертація «Етносоціальна характеристика ямно-катакомбного суспільства Північного Причорномор'я». У цих двох ґрунтовних роботах, які стали підсумком його багаторічної праці, науковець не тільки доходить важливих висновків, про які ми поговоримо згодом, а й описує наробітки його колег-попередників. Наведені факти засвідчують, що системне вивчення катакомбної спіль-